

Kulturna simbioza životinja i ljudi

(Suzana Marjanić, Antonija Zaradija Kiš, ur. 2012. *Književna životinja. Kulturni bestijarij*, II. dio. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada i Institut za etnologiju i folkloristiku. 1143 str.)

Kada se 2007. godine, u izdanju Instituta za etnologiju i folkloristiku i Hrvatske sveučilišne naklade, pojavio *Kulturni bestijarij*, zbornik radova s područja kulturne animalistike, mnogi su ga smatrali rijetkim primjerom multidisciplinarnoga promatranja fenomena životinje i životinjskoga. Kroz Bibliju, mitologiju, književnost, zoolingvistiku, pa čak i ekofeminizam dan je pregled ne samo životinjske prisutnosti u ljudskom životu već i njihova doprinosa kulturi.

Toga su se spoja suvremenoga i tradicije urednice nastojale držati i u nastavku *Kulturnoga bestijarija, Književnoj životinji*. Urednice Antonija Zaradija Kiš i Suzana Marjanić, znanstvenice iz Instituta za etnologiju i folkloristiku te suradnice na znanstvenom projektu “Kulturna animalistika: književni, folkloristički, etnološki i kulturnoantropološki prilozi”, u okviru kojega je 2012. godine knjiga i objavljena, vješto su oko sebe okupile skupinu stručnjaka različitih znanstvenih interesa ujedinjenih u želji da prikazu životinju u književnosti. Istraživanja autora koja su urodila člancima zaokružena su hvalevrijednim zbornikom koji donosi novo viđenje životinja, novo viđenje kulture, i konačno, novo viđenje kulturne animalistike.

Književna životinja zbornik je od četrdeset i osam radova podijeljen u osam cjelina. Na samom početku urednice se obraćaju čitatelju u pripomeni simpatičnoga naslova *Zoo-uvod ili zašto čitati*

životinju. U tom uvodnom dijelu urednice naglašavaju da su prilozi nastali “iščitavanjem životinjske kulture u književnosti i time potiču na mogući prodor književne animalistike u istraživanjima književnih djela u nas” (11). Različiti oblici života i njihovi suodnosi prikazani su kroz književnost od srednjovjekovlja do suvremenosti, ali i kroz pojedine tipove književnosti, poput dječje književnosti ili fantastičke književnosti.

Prve četiri cjeline bave se književnom životinjom od mitologije, preko književnoga srednjovjekovlja, humanizma, renesanse i baroka, sve do suvremenosti. Prva se cjelina sastoji od deset samostalnih radova obuhvaćenih naslovom *Mitske i etno književne životinje*. Cjelinu započinje slovenska etnologinja Monika Kropelj s radom *Lisica: njezina uloga i poruka u slovenskoj i srednjoeuropskoj predaji*. U radu je ukazano na popularnost lisice u slovenskoj mitologiji te njezina prisutnost u slovenskim usmenim pričama, slovenskoj usmenoj poeziji i likovnoj umjetnosti. Mirjana Detelić, stručnjakinja za deseteračku epiku, usmeno pjesništvo i folkloristiku, dala je doprinos prvomu dijelu zbornika trima kontekstima životinja (hrtom, konjem i sokolom) u deseteračkoj epici: kontekstom realija, kontekstom statusnih simbola i kontekstom ratničkih sukoba. Prema uzorku od 1225 pjesama autorica je sastavila opću tablicu životinja od kojih se najčešće javljaju konji i ptice. Životinjama u predajama o vješti-

cama pozabavila se etnologinja i folkloristica Mirjam Mencelj ističući ključne životinje: gusku, krastaču, mačku, psa, sovu, svinju i žabu. Njezina istraživanja dokazuju različite poveznice među životinjama i vješticama koje se prepričavaju u istočnoj Slavoniji. Pučke tekstove s vučjom tematikom analizirao je Pieter Plas, dok se stvaranjem glinenih životinja u slavenskim folklornim narativima pozabavio Konstantin Rahno. Boravak Mirjane Bračko na sveučilištu u Vilniusu, gdje je radila kao lektorica hrvatskoga jezika, rezultirao je mnogim prijevodima za što je nagrađena Nagradom svetoga Jeronima, najvišim litavskim priznanjem za prijevode litavske književnosti na strane jezike. Svoj doprinos zborniku dala je radom *Krastače i žabe u litavskoj književnoj etnotradiciji*, obrađujući ulomke radova dvaju litavskih autora (Pranė Stukenaitė-Dundulienė i Jurgisa Elisonasa) koji su se bavili životinjama u litavskim vjerovanjima i običajima. Manje je poznato da je jedna od vodećih ličnosti hrvatske etnografije, Lidija Bajuk, objavila nekoliko radova iz područja etnologije i narodnih običaja. U radu *Perje i pandže zmed Mure i Drave* prikazala je terenska istraživanja o zoomorfnim mitskim bićima u međimurskim vjerovanjima. Glavni lik staroindijskoga epa *Rāmāyaṇi*, Hanumān, predstavlja nam Krešimir Krnic, a sino-korejski svijet i njihove predaje približava nam Snježana Zorić. Prvo poglavlje zaključuje Zeb Tortorici radom *Životinje, Indijanci i kategorija neprirodnoga u kolonijalnom Meksiku*.

Nakon poglavlja o mitskoj književnoj životinji slijedi sedam radova o književnosti i životinji srednjovjekovlja i humanizma. Likom ptice u srednjovjekovnoj poetici Marie-Geneviève Grossel započi-

nje drugo poglavlje zbornika. Gavranom u srednjovjekovnoj književnosti pozabavile su se Adelina Agnuševa i Margaret Dimitrova. Anna Loba piše o duhovnom i moralnom značenju jednoroga, jedne od najmisterioznijih životinja srednjovjekovnoga bestijarija. Jedna od urednica zbornika, Antonija Zaradija Kiš, proučila je pojavnost žabe u hrvatskoglagoljskoj prilici o *Nezahvalnom sinu*. Uz to predstavlja figuru egzempla i mjesto pojavnosti životinje u njemu. To mjesto pojavnosti autorica koristi za podjelu egzempla na dvije skupine: animalističke egzemple i pseudoanimalističke egzemple. Trima prijevodima popularnoga djela *Fiore di virtù (Cvjet vsake mudrosti)* iz 14. stoljeća koje je priredio Rudolf Strohal; *Cvijet od krjeposti* iz dubrovačkoga *Libra od mnozijek* iz 1520. godine; *Cvijet od kriposti duhovni i tilesnije* fra Pavla Posilovića, te nazivima životinja, načinima uključivanja u tekst i njihovim simboličkim značenjima posvetila se Darija Gabrić-Bagarić, a suradnja Marije-Ane Dürriegl i Stelle Fatović-Ferenčić rezultirala je radom *Životinje u hrvatskoglagoljskim ljekarušama*, rukopisnim zbirkama recepata i terapijskih uputa. Ovo poglavlje završava Snježana Husić opsežnim radom o životinjama u Danteovoj *Božanstvenoj komediji*.

Krećući se kroz povijesni pregled književne životinje dolazimo do renesansne i barokne književne životinje. Najpoznatiji hrvatski minijaturist Juraj Julije Klović oslikao je molitvenik *Časoslov Farnese*. U *Časoslovu* je prikazana kolorirana ilustracija rajske ptice kojom se, uz ostale ptice u egzemplima, u prvom radu ovoga poglavlja bave Jasmina Mužinić, Jasenka Feber Bogdan i Antonija Zaradija Kiš. Marulićeva *Evandelistara* i životinjske naravi de-

mona dotaknuo se Vinko Grubišić, dok Zlata Šundalić i Ivana Pepić odgovaraju na pitanje koje se malahne životinje javljaju u starijoj hrvatskoj književnosti te koje je njihovo stvarno, a koje preneseno značenje. Dunja Fališevac osvнула se na *Tovara u književnoj kulturi hrvatskoga ranonovovjekovlja*, a Lovro Škopljanac na konje u europskim epovima navodeći da su konji od Homerova trojanskoga konja do Don Quijoteova Rocinantea, uz ljude i bogove, najzastupljenija bića u europskoj književnosti. Poglavlje završava *Zoosferom Tita Andronika* autorice Suzane Marjanić.

Na samom kraju povijesnoga pregleda, u osam članaka četvrte cjeline prikazana je suvremena književna životinja. Poglavlje započinje Branislav Oblučar obrađujući prirodu i kulturu u poeziji i esejistici Danijela Dragojevića. Povijesnomu romanu Marguerite Yourcenar *Hadrijanovi memoari* posvetila se Jadranka Brnčić, dok nam Iva Sila govori o književnom putu gavrana. Apokaliptičnom *Štakoricom* njemačkoga nobelovca Güntera Grassa, romanom–studijom “o globalnoj ljudskoj destruktivnosti i samouništenju, pri čemu tek štakori preživljavaju i počinju osjećati sućut i čežnju za čovjekom” (655), pozabavio se Željko Uvanović, dok Boris Beck povezuje animalno u opusu australskoga muzičara Nicka Cavea s biblijsko–kršćanskom tradicijom. Ključne životinje lisicu, vuka i vukodlaka iz *Svete knjige vukodlaka* Viktora Pelevina obradila je Jasmina Vojvodić, dok je leksičku semantiku u nazivima ptica u bugarskoj književnosti istražila Olga Mladenova. Zmiju kao jedan od najraširenijih folklornih motiva vidi Milana Romić koja se u svojem radu

bavi tradicijskim motivom *zmije mladoženje*, cikličkoga procesa preobrazbe zmije u muškarca i muškarca u zmiju.

Nakon niza uzoraka smještenih u određeni književnopovijesni okvir slijede dva sadržajno manja, ali podjednako zanimljiva poglavlja o književno–fantastičkoj i dječjoj književnoj životinji. Simbola apokaliptičkih životinja i hrvatske fantastičke proze od kraja 19. sve do kraja 20. stoljeća dotaknula se Kornelija Kuvač–Levačić, ističući da su zoofigure pune apokaliptičkoga simbolizma te da su upravo te figure ujedno i ključne u recepciji fantastičkoga djela. Dejan Ajdanić se pak pozabavio dvotijelom, hobotnicopaukom, venerijanskom kornjačom i ostalim predodžbama *Životinjskih vanzemaljskih vrsta u slavenskoj znanstvenoj fantastici*. Proučavatelji dječje književne životinje, Berislav Majhut i Sanja Lovrić, ističu temu odnosa čovjeka i jelena kao najstariju hrvatsku dječju animalističku temu koja je i u povijesnoj cjelovitosti postala njezinim zaštitnim znakom. *Priču o kozličih* i njezinoj žanrovskoj definiciji istražuje Marijana Hamersak, dok nas s *Ulogom životinje u žanrovima slovenske dječje književnosti* upoznaje Dragica Haramija.

Dva eseja čine sedmo poglavlje s temom filozofsko–književne životinje. Prvi je *Psina: prilog zoofilozofskoj kritici fenomenologije psa* autora Predraga Krstića, a drugi je esej Vladimira Bitija *Holokaust i životinje* u kojem se osvrće na usporedbu ljudskoga postupanja prema životinjama s holokaustom.

Život životinja kroz književnost naslov je zadnjega poglavlja zbornika. Mlada arheologinja i etnologinja Maja Pasarić sagledava različite kontekste u kojima se spominje ovca u putopisu *Apsyrtides*,

eresko-lošinjskim arhipelagom, Bran-ka Fučića. Predodžbu o čovjeku kao najgoroj zvijeri te životinjskom svijetu u slovenskom usmenom pjesništvu i suvremenoj slovenskoj poeziji donosi Marjetka Golež Kaučič te ukazuje na upozorenja usmenoga i suvremenoga pjesništva “na redefiniciju našega viđenja prirode, životinje i sučovjeka” (990). Magarac je još jednom dobio glavnu ulogu u eseju Mirande Levanat-Peričić, dok se akademik Josip Bratulić pozabavio motivom grlice. Arhetipsku simboliku krave obradila je Manuela Zlatar, a Nataša Govedić, u duhu dječje književnosti, prikazala retoričkoga mačka. Motiva konja uhvatio se i Davor Piskac proučavajući *Mikrostrukturalne funkcije na primjerima motiva životinja u hrvatskom pjesništvu*. O pčeli kao letećem liječniku i spasitelju prirode govori Zvonimir Tucak te upozorava na ugrožavanje pčelinje zajednice. Zaboravljenoga djela Bore Pavlovića *Psu Fideliju (poetskoj opereti)* sjetio se sada već pokojni Branimir Donat.¹ Cjelinu završava začetnik kulturne animalistike Nikola Visković esejom *Zooerotika*.

Upravo je Nikola Visković još 1996. godine raspravljao o dihotomiji između kulture i prirode, sugerirajući zapravo njezino poništenje. Analogijom se može poništiti i dihotomija između dviju kultura, životinjske kulture i one druge, ljudske kulture. “Njihova”, životinjska kultura, zapravo nije ništa doli naša kultura. Dokaz tomu je i preko tisuću stranica *Književne životinje*.

Knjiga obiluje ilustracijama životinja i mnoštvom slika i fotografija koje upotpunjuju tekst. Već se s naslovnice

može uhvatiti pogled jednoroga², detalja s tapiserije iz 15. stoljeća, koji se čuva u jednom pariškom muzeju. Osobito pažnju plijene privatne fotografije pojedinih autora koje prikazuju njihove vlastite ljubimce ili tek slučajne životinjske prolaznike, poput Boba, prijatelja Antonije Zaradije Kiš (1106) ili psa prosjaka snimljenoga 2009. godine u Sankt Peterburgu (919). Usto, između pojedinih eseja navode se zanimljivi citati o životinjama Krleže, Byrona, Tolstoja ili Da Vincijsa.

Knjiga, kako ističe Ines Prica u recenziji, “proširuje domete istraživanja značenja životinja u najraznovrsnijim književnoznanstvenim žanrovima, razdobljima, problemskim cjelinama te s posebnim i rijetkim osjećajem za individualizam vrsta”. Osam cjelina i gotovo pola stotine književnoanimalističkih priloga vrijedan su doprinos istraživanju književne i kulturne animalistike. Jesu li urednice uspjele u nastojanju da *kreativno uzmenemire* naše kulturne krugove i otvore perspektivu novih čitanja odnosa životinja i ljudi (Kiš i Marjanić 2012: 18), vrijeme će pokazati, ali svakako je neosporno da multidisciplinarnost zbornika, raznolikost tema te kreativnost i profesionalnost autora smještaju ovo djelo u sam vrh kulturne, animalističke i književnoanimalističke literature. *Kulturni bestijarij* i *Književna životinja*, kao rijetke monografije takva sadržaja u hrvatskoj literaturi, izvrstan su ogledni primjer, ali i poticaj za daljnje bavljenje kulturnom animalistikom.

Lidija Bogović

¹ Preuzeto iz: Branimir Donat: *Od (svitla) sufita do (tame) propadališta* (u tisku).

² Slika na naslovnici: dio detalja tapiserije *Dama s jednorogom* (15. st.), Musée de Cluny, Pariz, fotografirala Antonija Zaradija Kiš.